

- 4.Кемпбелл Э., Лачс К. Стратегический синергизм. – СПб.: Питер, 2004. – 318 с.
5.Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Основания синергетики. – СПб.: Питер, 2002. – 414 с.
6.Портер М. Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2000. – 496 с.
7.Степин В.С. Саморазвивающиеся системы // Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С.223-224.
8.Тамбовцев В.Л. Государство и переходная экономика: пределы управляемости. – М.: Наука, 1997. – с.
9.Хакен Г. Основные понятия синергетики // Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов. – М., 2000. – с.

Получено 22.04.2010

УДК 658.152

Е.А.БОЖКО, канд. экон. наук

*Національний аерокосмічний університет ім. М.С.Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ФОНДІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ФАКТОРА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ МІСТА

Досліджено загальні тенденції економічного розвитку вітчизняних промислових підприємств, проаналізовано методологічні засади та засоби аналізу оновлення, відтворення, ефективного використання основних фондів промислових підприємств та запропоновано заходи щодо їх вдосконалення, шляхи збільшення екстенсивного завантаження та підвищення інтенсивного навантаження основних фондів.

Исследованы общие тенденции экономического развития отечественных промышленных предприятий, проанализированы методологические основы и способы анализа обновления, воспроизводства, эффективного использования основных фондов промышленных предприятий и предложены мероприятия по их совершенствованию, пути увеличения экстенсивной загрузки и повышению интенсивной нагрузки основных фондов.

The ways of the national industrial organizations economical development were discovered, the methodological base and the ways of analysis of the modernization, re-creation, effective usement of the main phunds of industrial organizations were analyzed and the ways of their improvement, their extensive loading enlargement and their intensive store increasing were proposed.

Ключові слова: промислові підприємства, використання основних фондів, аналіз ефективності.

Сучасний стан економіки України пов'язаний з кардинальними змінами в управлінні підприємствами, з потребою активізації господарської діяльності, а також інтеграцією у світове господарство. Тому важливим напрямом сучасної економічної науки і практики є вдосконалення методів економічних перетворень на підприємствах. Насамперед, це стосується підприємств, що складають основу економіки великих промислових міст України. Одним із підходів до ефективного вдо-

сконалення економіки підприємства є використання наукового і практичного досвіду, накопиченого у плановій і ринковій економіці з урахуванням національних особливостей.

Проблемами підвищення економічної ефективності промислового підприємства займаються багато українських, російських та зарубіжних вчених, зокрема Ю.А.Долгоруков, Н.В.Рєдіна, І.Д.Падерін [1, 2] та ін.

Серед економічних проблем, що постають перед економікою України, на перший план наукового пошуку виходять питання підвищення економічної ефективності промислового підприємства. За десять останніх років рентабельність промислової продукції в Україні знизилася у три рази. Це пов'язано зі змінами цілей підприємств, їх організаційних форм управління, господарського законодавства, порядку інвестування та інших факторів. При цьому багато промислових підприємств не змогли вчасно адаптуватися до нових умов.

Вирішення даної проблеми – це насамперед обґрунтування шляхів поліпшення функціонування господарського механізму підприємства, пов'язаних з глибокою зміною в методології та методах планування, прогнозування та управління у зв'язку з розвитком сучасних ринкових відносин. Такий механізм має бути націлений як на окремі сторони діяльності, так і взагалі на підприємство, а також на гнучкість і пристосованість до зовнішніх змін, що забезпечують максимальну ефективність. Темпи економічного зростання задають підприємства з більш високим техніко-економічним потенціалом і пристосованістю до сучасних ринкових умов господарювання. Сучасне підприємство повинно мати достатні і необхідні ознаки у сфері економіки, організації та управління, характерні для конкурентоспроможних підприємств країн з розвинутими ринковими відносинами. Такий підхід кореспондується з напрямками розвитку сучасної економіки України, інтеграції її в систему міжнародного розподілу праці та концепцією промислової політики, де актуальною проблемою залишається ефективність використання майна підприємства, зокрема його основних фондів.

Тому нашою метою є дослідження існуючих підходів до аналізу використання основних фондів промислових підприємств та пропозиції щодо їх вдосконалення з метою підвищення економічної ефективності діяльності цих підприємств.

Відправним етапом оцінки ефективності господарської діяльності та раціональності використання ресурсів у галузі стала оцінка рівня нормативного забезпечення й організації цього процесу на підприємствах машинобудівного комплексу. За складом показників система оцінки ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств

машинобудівного комплексу достатньою мірою охоплює операції по всьому ланцюжку створення нової цінності [1].

В ході аналізу ефективності господарської діяльності підприємств було встановлено, що найбільший вплив на формування кінцевих результатів машинобудівного виробництва здійснюють такі фактори: тривале й значне за масштабами скорочення платоспроможного попиту споживачів, звуження якого на продукцію вітчизняного виробництва додатково зумовлювалося недостатнім рівнем конкурентоспроможності машин та обладнання, які виробляються; інвестиційна криза, проявами якої стали обмеженість інвестиційних можливостей вітчизняних підприємств при надзвичайно високих потребах виробництва в оновленні й модернізації виробничо-технологічної бази; відсутність зваженої промислової політики держави, наслідками чого стали високий рівень монополізації ринків ресурсів та готової машинобудівної продукції, а також відсутність дієвих стимулів (насамперед – податкового характеру) щодо інтенсифікації інноваційних процесів на підприємствах; підвищення гостроти ринкової конкуренції із зарубіжними виробниками, нестача належного досвіду здійснення маркетингової діяльності в умовах ринку; поглиблення розриву між динамікою науково-технічного розвитку і впровадженням новітніх досягнень науки і техніки у виробництво.

Шляхом підвищення ефективності діяльності промислових підприємств є раціональне використання їх майна, зокрема основних фондів. Система показників, яка може вичерпно характеризувати ефективність основних фондів, охоплює два блоки: перший – показники ефективності відтворення окремих видів і всієї сукупності засобів праці; другий – показники рівня використання основних фондів у цілому та окремих їхніх видів. Необхідність виокремлення в самостійну групу показників відтворення засобів праці, які характеризують процес їхнього руху, технічний стан та структуру, зумовлена тим, що відтворювальні процеси істотно й безпосередньо впливають на ступінь ефективності використання застосовуваних у виробництві машин, устаткування та інших знарядь праці.

Чинна система показників ефективності відтворення основних фондів в Україні потребує вдосконалення щодо методики обчислення деяких з них та повноти охоплення окремих сторін відтворення засобів праці. Наприклад, коефіцієнт оновлення визначається відношенням абсолютної суми введення основних фондів до їхньої наявності на кінець року, а коефіцієнт вибуття – відношенням обсягу вибуття основних фондів до їхньої наявності на початок року, що унеможливило порівнювання цих відносних показників. Тому визначення коефіцієн-

тів відтворення основних фондів за середньорічною їхньою вартістю треба вважати методологічно більш правильним.

Необхідно також розрізняти дві форми оновлення основних фондів – екстенсивну й інтенсивну. Екстенсивне оновлення характеризує темпи збільшення обсягу основних фондів, що експлуатуються. Інтенсивне оновлення передбачає заміну діючих основних фондів новими, більш ефективними. Проте процес виведення з експлуатації застарілих і відпрацьованих основних фондів не можна ототожнювати з інтенсивним оновленням діючих засобів праці. Реальний господарський оборот охоплює не лише введення в дію нових і виведення з експлуатації повністю з'амортизованих фондів, а й передачу певної їхньої частини з балансу одного підприємства на баланс іншого.

Поряд з цим у систему показників ефективності відтворення основних фондів доцільно включити два нові: коефіцієнт інтенсивного оновлення (співвідношення обсягів вибуття і введення в дію за певний період); коефіцієнт оптимальності вибуття основних фондів (відношення фактичного коефіцієнта вибуття до нормативного).

Показники, що характеризують рівень ефективності використання основних фондів, об'єднуються в окремі групи за ознаками узагальнення й охоплення елементів засобів праці. Економічна суть більшості з них є зрозумілою вже із самої назви. Пояснень потребують лише деякі, а саме:

- коефіцієнт змінності роботи устаткування – відношення загальної кількості відпрацьованих машинозмін за добу до кількості одиниць встановленого устаткування;
- напруженість використання устаткування (виробничих площ) – випуск продукції в розрахунку на одиницю устаткування (загальної або виробничої площі);
- коефіцієнт інтенсивного навантаження устаткування – відношення кількості виготовлених виробів за одиницю часу до технічної (паспортної) продуктивності відповідного устаткування.

Серед показників використання устаткування та виробничих площ найбільш відомим і широко застосовуваним на практиці є коефіцієнт змінності роботи устаткування. Проте використовуваний на підприємствах спосіб його розрахунку не можна визнати досконалим, оскільки він не враховує внутрішніх втрат робочого часу. У зв'язку з цим коефіцієнт змінності методологічно правильніше буде обчислювати, виходячи з коефіцієнта використання календарного фонду часу і максимальної змінності роботи устаткування, яка дорівнює трьом за восьмигодинної тривалості зміни.

Розглядаючи основні фонди, можна окремо виділити способи їх

використання. Головною ознакою підвищення рівня ефективного використання основних фондів того чи того підприємства є зростання обсягу виробництва продукції. Кількість же виробленої продукції за наявного розміру виробничого апарату залежить, з одного боку, від фонду часу продуктивної роботи машин та устаткування протягом доби, місяця або року, тобто від їхнього екстенсивного завантаження, а з іншого – від ступеня використання предметів праці за одиницю часу (інтенсивного навантаження). Отже, усю сукупність технічних, організаційних та економічних заходів щодо ліпшого використання основних фондів підприємства можна умовно поділити на дві групи: 1) збільшення екстенсивного завантаження; 2) підвищення інтенсивного навантаження.

Однак треба наголосити на двох важливих обставинах. По-перше, якщо екстенсивне завантаження машин та устаткування обмежується тільки календарним фондом часу, то можливості підвищення інтенсивного навантаження устаткування, його продуктивності практично не є такими обмеженими. По-друге, здійснення заходів екстенсивного напрямку, як правило, не потребує капітальних витрат, а підвищення рівня інтенсивного використання виробничого апарату зв'язане зі значними інвестиціями; проте останні порівняно швидко окупаються за рахунок одержаного внаслідок інтенсифікації додаткового економічного ефекту.

Великим резервом збільшення продуктивної роботи виробничого устаткування є максимально можливе скорочення його простоїв. На підприємствах з дискретним виробництвом кількість не використовуваного протягом доби устаткування нерідко досягає 15-20% загального його парку, а внутрішньозмінні простої становлять 10-15% робочого часу [2]. Це спричиняється: неузгодженістю пропускнуої спроможності окремих цехів і дільниць; незадовільною організацією технічно-профілактичного обслуговування та ремонту устаткування; браком робітників тих чи тих професій; перебоями в забезпеченні робочих місць матеріалами, електроенергією, комплектуючими виробами, оснащенням, пристроями, підйомнотранспортними засобами тощо.

Для підприємств ряду галузей індустрії, і передусім машинобудування, надзвичайної гостроти набула проблема підвищення коефіцієнта змінності роботи виробничого устаткування. В Україні цей показник нині є невинновдано низьким і свідчить про наявність достатньо великих резервів ліпшого використання знарядь праці. Якщо довести реальну змінність роботи металообробного устаткування до раціонального рівня (1,7-1,8), то можна буде збільшити випуск машинобудівної продукції більше ніж на 30%.

Значному поліпшенню екстенсивного завантаження засобів праці сприяє зниження частки недіючого устаткування, яка на промислових підприємствах України є дуже значною, а також виведення з експлуатації зайвого й неефективно використовуваного устаткування та організація завдяки цьому повноцінної двозмінної роботи.

Вирішальне значення для підвищення рівня інтенсивного використання основних фондів має своєчасна заміна та модернізація фізично відпрацьованого й технічно застарілого устаткування.

До важливих факторів, що зумовлюють зростання продуктивності устаткування за одиницю часу, належать також запровадження нових технологій, інтенсифікація виробничих процесів. Підприємствам різних галузей властиві специфічні способи інтенсифікації технологій виготовлення продукції, виконання робіт або надання виробничих послуг (застосування, наприклад, киснево-конвертерного методу виплавки сталі в чорній металургії; використання різних каталізаторів, високих температур і тиску – у хімічній промисловості; обробка металу тиском, точні методи литва – у машинобудуванні тощо).

Значного підвищення інтенсивного навантаження устаткування на підприємствах можна досягти завдяки застосуванню прогресивних форм і методів організації виробництва (концентрації, спеціалізації, кооперування та комбінування; гнучких, поточкових і роторно-конвеєрних ліній), що уможливлюють використання високопродуктивного автоматизованого устаткування.

Досить істотні резерви ліпшого екстенсивного та інтенсивного використання основних фондів можна реалізувати за допомогою освоєння у стислі строки проектних показників, введення в дію нових технологічних агрегатів, ліній, устаткування.

За умов ринкової економіки процес господарювання в цілому має передбачати достатні економічні стимули для забезпечення ефективного використання основних фондів, усього майна підприємств. Швидкому їй запровадженню сприятимуть: реалізація програми роздержавлення та приватизації власності; широке акціонування підприємств, система їхнього оподаткування; побудова механізму оплати праці залежно від кінцевих результатів виробництва; більш гнучка амортизаційна та інвестиційна політика; державна підтримка великих інвестиційних проектів, підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Одна з характерних особливостей виробничого процесу в машинобудівній галузі полягає у високому (до того ж – поступово зростаючому) рівні ресурсоємності (перш за все – матеріалоємності) продукції. Так, у структурі витрат галузі проміжне споживання сировини, напів-

фабрикатів і послуг стороннього виробництва в середньому складає до 71-76%. Більше того, на цей час зростання частки проміжного споживання в структурі витрат стало довгостроковою тенденцією розвитку вітчизняного машинобудівного комплексу, оскільки збільшення частки проміжного споживання у вартісній структурі випуску продукції галузі безупинно відбувалося протягом 2001-2005 років [1]. Слід відзначити також, що таке зростання негативно відзначалося, насамперед, на частці оплати праці найманих працівників на підприємствах галузі.

Високий рівень проміжного споживання ресурсів у галузі, а отже, й неабиякий за значенням вплив організаційно-економічних аспектів управління матеріально-ресурсним забезпеченням на економіку й управління машинобудівними підприємствами, перш за все, обумовлюється характерними особливостями виробничого процесу у галузі, а саме: складністю та тривалістю виробничого циклу; різноманіттям матеріалів, напівфабрикатів, послуг, що використовуються для виготовлення кінцевої продукції; надзвичайною роллю та значенням високо-технологічних машин і устаткування у господарських процесах у всіх інших видах економічної діяльності тощо.

Таким чином, загальні тенденції економічного розвитку вітчизняних промислових підприємств свідчать, що для забезпечення сталого їх розвитку необхідною умовою є пріоритет сучасних підприємств у промисловій політиці, а також цілеспрямована концентрація зусиль з комплексної реалізації заходів щодо підвищення економічної ефективності підприємств за умов сучасної економіки. Вдосконалення аналізу використання основних фондів промислових підприємств є вагомим елементом підвищення ефективності їх діяльності та цілому має позитивний вплив на економічний розвиток міст, де вони розташовані, їх потенціал та конкурентоспроможність, дослідження якого може бути напрямом подальших наукових пошуків.

1. Падерін І.Д. Аналіз діяльності малих підприємств // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – №12. – С.38-39.

2. Долгоруков Ю.А., Редина Н.И., Падерин И.Д. Актуальные вопросы развития малого предпринимательства в Украине // Материалы Всеукр. науч.-практ. конф. «Проблемы и перспективы развития предпринимательства в Украине». – Донецк: ДИРСРП, 2000. – С.25-27.

Отримано 26.04.2010